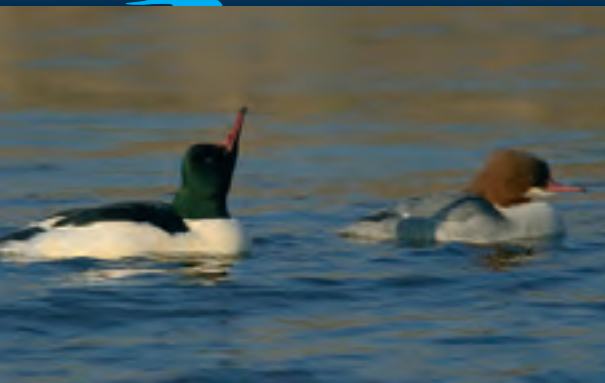
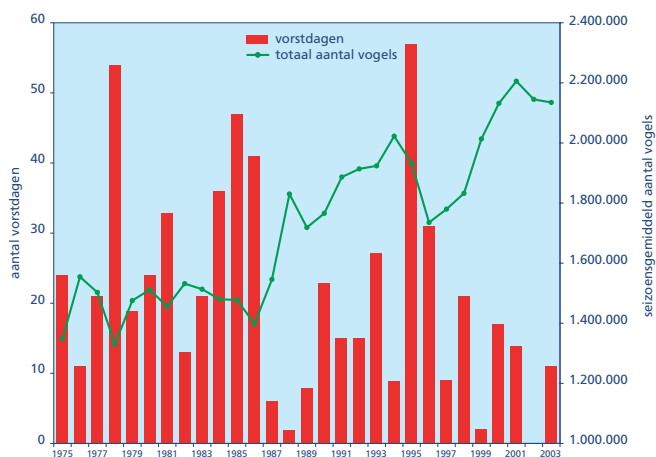

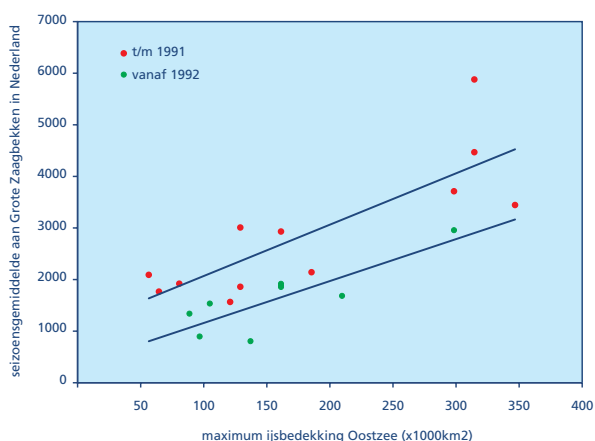
Grote Zaagbekken. Foto: Hans Gebuis

Klimaat of lokale voedselbeschikbaarheid? Watervogeltrends maken ontrafeling van sturende factoren mogelijk

Dertig jaar inspanning van vele tellers, en even zo grote inspanning van SOVON-medewerkers en andere betrokkenen om de telgegevens te verzamelen en te bewerken, hebben er voor gezorgd dat we nu voor de meeste water- en wadvogelsoorten over betrouwbare trends beschikken die teruggaan tot 1975. Als uitwerking van de Europese Vogelrichtlijn zijn er bovendien bruikbare gegevensreeksen samengesteld voor een groot aantal Natura 2000-gebieden, waaronder vrijwel alle Nederlandse wetlands. Voor de beheerders van die gebieden zijn de telgegevens van groot belang om te evalueren of de "instandhoudingsdoelen" worden gehaald en in hoeverre lokale gebiedsveranderingen de trends kunnen verklaren.

Figuur 1. Vergelijking van de totale aantallen van 54 soorten watervogels en het aantal vorstdagen per seizoen (KNMI).

Figuur 2. Gemiddeld aantal Grote Zaagbekken per seizoen in Nederland in relatie tot de maximale ijsbedekking op de Oostzee, voor en na de grootste afname van Spiering in het IJsselmeer. (Rode stippen t/m 1991; groene stippen vanaf 1992)

Omdat de landelijke trends zijn samengesteld op basis van minimaal acht maandelijkse tellingen, hebben incidentele uitschieters relatief weinig invloed en is het goed mogelijk zulke relaties te leggen. Dat geldt zowel voor landelijk of internationaal werkende factoren (zoals klimaatveranderingen), als voor lokale veranderingen in bijvoorbeeld voedselbeschikbaarheid.

Zachtere winters, meer water-vogels

Een invloed van klimaatveranderingen op de aantallen watervogels wordt al meteen gesuggereerd door een vergelijking van de trend van alle soorten samen en de strengheid van de winters in Nederland (figuur 1). Behalve de geleidelijke opwarming zoals die wereldwijd plaatsvindt, hebben we in Nederland sinds eind jaren tachtig aanzienlijk meer zuidwestenwinden in de maanden januari tot en met maart. Zuidwestenwind betekent in de winter relatief hoge temperaturen, en daardoor zijn de winters sindsdien zachter dan voorheen. Dat gaat samen met een geleidelijke toename van het aantal vogels, uiteindelijk met bijna de helft. De twee strengere winters van midden jaren negentig resulteren alleen in een tijdelijke terugval.

De klimaatveranderingen die zich in Nederland voordoen, gelden in grote lijnen ook voor de rest van Noordwest-Europa. Terwijl het aantal vogels in Nederland in het algemeen toeneemt, wellicht als gevolg van verhoogde winteroverleving en mogelijk ook voor ons land gunstigere windrichtingen in de trektijd, kunnen sommige soorten in Nederland juist afnemen doordat ze dichterbij de noordelijke broedgebieden blijven overwinteren. Zo zorgen de zachte winters voor minder ijsbedekking in de Oostzee,

waardoor mogelijk bijvoorbeeld minder zaagbekken naar Nederland komen.

Viseters en Spiering

Het aantal zaagbekken lijkt echter vooral te worden beïnvloed door het voedselaanbod in Nederland. Een forse afname van de hoeveelheid Spiering die zich begin jaren negentig in het IJsselmeer manifesteerde, blijkt bijvoorbeeld van grote invloed te zijn geweest op het aantal Grote Zaagbekken dat in Nederland verblijft. In figuur 2 is in het verband tussen de ijsbedekking op de Oostzee en het aantal Grote Zaagbekken in Nederland onderscheid gemaakt tussen de jaren voor en na de afname van Spiering (geconcentreerd in 1992). Hieruit blijkt dat sinds de afname van Spiering gemiddeld over het seizoen ongeveer duizend Grote Zaagbekken minder in Nederland verblijven, ongeacht de ijsbedekking op de Oostzee. In de maand met maximale aantallen betekent dit 5000 vogels minder. In zachte winters is nog maar ongeveer de helft van de vroegere aantallen Grote Zaagbekken in Nederland aanwezig. Nagenoeg de hele landelijke afname van deze soort lijkt daarmee op het conto van het voedselaanbod in het IJsselmeergebied te moeten worden geschreven. De invloed van klimaatveranderingen lijkt vooralsnog beperkt.

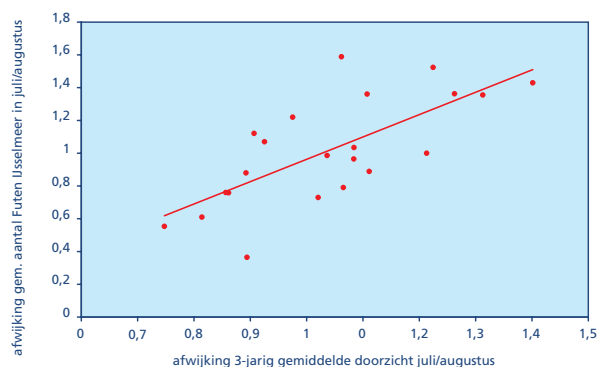
De conclusie over het belang van het voedselaanbod wordt versterkt doordat ook de meeste andere viseters in het IJsselmeergebied in aantal zijn afgenomen. De aantallen Nonnetjes en Futen, maar ook Dwergmeeuwen en Zwarte Sterns, zijn eveneens gerelateerd aan de hoeveelheid Spiering. In sommige jaren zijn andere vissoorten van belang; jaren met abnormaal grote hoeveelheden jonge Baars en Pos laten bijvoorbeeld verhoogde aantallen Futen zien. Ook veranderingen in de vangbaarheid van de vis spelen een rol. Dezelfde klimaatmechanismen

die zorgen voor warme winters, zorgen onder invloed van veranderingen in windrichting waarschijnlijk ook voor verminderd doorzicht van het IJsselmeerwater in augustus. In de jaren negentig werden in het oostelijke deel van het IJsselmeer veelal doorzichtswaarden van minder dan 40 cm bereikt. Juist dan, in de ruitijd, zijn de aantallen Futen in het gebied het grootst. In die tijd wordt een groot deel van de fluctuaties rond de algehele trend (die dus waarschijnlijk vooral wordt gestuurd door de afname van Spiering), verklaard door jaar-op-jaar verschillen in doorzicht gedurende deze periode (figuur 3).

Afname voedselrijkdom

Een ander belangrijk proces dat zich in het IJsselmeergebied afspeelt, de vermindering van de voedselrijkdom van het water, heeft eveneens effect op het doorzicht en de sei-

zoenspatronen daarin. Waarschijnlijk speelt deze afname bovendien een rol als één van de oorzaken van de afname van de Spiering. In opdracht van Rijkswaterstaat Directie IJsselmeergebied, die de populaties van deze vogels op grond van de Vogelrichtlijn in stand moet houden, worden op het ogenblik de oorzaken van de veranderingen in vogel- en vispopulaties in het IJsselmeergebied onderzocht. Het ontrafelen van lokale factoren, zoals veranderende voedselrijkdom, en (inter)nationaal opererende factoren als klimaatveranderingen is daarbij belangrijk, omdat daarmee duidelijker wordt in hoeverre de beheerder in zijn gebied met maatregelen kan bijsturen. De watervogeltellingen blijken in het algemeen van een zodanige kwaliteit dat ze een solide basis voor zulke analyses vormen. Dat blijkt bijvoorbeeld uit het feit dat, zoals bij het hier gebruikte voor-

Figuur 3. Relatie tussen het aantal Futen op het IJsselmeer in juli en augustus, en het doorzicht in die maanden (weergegeven is de afwijking ten opzichte van de omliggende jaren).

beeld van de Fuut, niet alleen trends, maar ook fluctuaties en afwijkingen in die trends met behulp van andere gegevens verklaard kunnen worden. Bij gebrek aan andere gegevens levert trendinformatie van watervogels dan ook vaak uitstekende indicaties op voor veranderingen in het betreffende gebied.

Ruurd Noordhuis
Rijkswaterstaat, RIZA

In Memoriam Adrie de Gelder

Met ontzetting vernamen bestuur, managementteam en personeel van SOVON het plotselinge overlijden van Adri de Gelder (52) op 16 juli jl. Hij was met zijn vrouw en een van zijn kinderen op vakantie in de Oekraïne, alwaar hij actief betrokken was bij een aantal vogelbeschermingsactiviteiten.

We hebben Adri leren kennen als een aimabele en bedachtzame man die altijd bereid was bruggen te slaan tussen bescherming en onderzoek. Een echte en breed georiënteerde vogelaar ook, die met belangstelling kennis nam van de verrichtingen van SOVON. We zullen met respect terugdenken aan hetgeen hij voor ons heeft betekend. We wensen familie en Vogelbescherming Nederland de komende tijd veel kracht toe.

Frank Saris, directeur SOVON Vogelonderzoek Nederland

Steenuil zoekt boerenerf

Twee felgele ogen kijken je indringend aan. Is het angst, of nieuwsgierigheid? Misschien wel een zoekende blik. Want steeds vaker zoekt de Steenuil geschikt leefgebied. En vaak tevergeefs. Tijd dus om deze pechvogel van de Rode-Lijst actief te gaan helpen. Daarvoor slaan vier partijen hun handen ineen: Vogelbescherming Nederland, Landschapsbeheer Nederland, SOVON en het Steenuilenoverleg Nederland STONE. Samen met de mensen die buiten wonen, en graag iets voor de natuur doen. Want het is juist de directe omgeving van boerderijen en buitens, die steenuilvriendelijker gemaakt kan worden. Daarvoor is een handzaam boekje gemaakt, waarin dat allemaal overzichtelijk is beschreven en geïllustreerd. Steenuil onder de pannen, heet het. Met als centrale boodschap: zorg voor variatie op het erf, dan komt het met de steenuil wel weer goed.

Meer weten? Kijk op:
www.steenuil.nl
www.vogelbescherming.nl
www.landschapsbeheer.nl
www.sovon.nl